

L'ILLA DELS TALAIOTS

Menorca té un dels patrimonis prehistòrics més rics del món, amb uns 1.600 monuments. És el que es coneix com a *Menorca Talaiòtica*, un concepte que engloba diferents períodes de la prehistòria, amb unes construccions exclusives de l'illa, úniques al món. Al seu voltant encara hi ha moltes incògnites per resoldre.

Text de **MARTÍ CARBONELL** i fotografies del **CONSELL INSULAR DE MENORCA**

La prehistòria menorquina és plena de misteris. Per començar, fa només 4.300 anys que l'illa està habitada. De fet, va ser un dels darrers enclavaments mediterranis a colonitzar-se. La duresa del territori, el paisatge rocallós, la llunyania del continent i l'absència d'animals domesticables podrien explicar el perquè d'aquesta arribada tan tardana. Els primers que van trepitjar l'illa ho devien fer amb els seus mamífers domesticats, amb eines i llavors per conrear, i empetos per la necessitat de conquerir nous territoris i obtenir noves àrees de conreu i pastura.

El primer establiment d'aquells menorquins no degué ser fàcil, donades les característiques poc habitables de l'illa. Qui eren i d'on venien és un altre misteri que ha estat llargament debatut, i que apunta al sud de l'actual França o al llevant de la península Ibèrica.

Amb tot, sí que sabem que aquells primers pobladors van anar canviant el paisatge de l'illa, adaptant-lo a les seves necessitats, conreant la terra, creant zones de pastura per als bous, les cabres, els porcs i les vaques, i aixecant noves construccions. Una de les primeres estava relacionada amb els enterraments, que eren col·lectius i sense diferenciació social, sexual ni d'edat.

UN SANTUARI IMPRESSIONANT
La taula era una gran pilastra amb forma de 'T' on es feien rituals de consum de vi i de carn. La de la imatge és la de la Torralba d'en Salort.

Cap al 1.600 aC, va sorgir una nova tècnica constructiva, el ciclopeisme, caracteritzada per l'ús de grans pedres irregulars, poc o gens treballades. En aquell període, el segon mil·lenni abans de Crist, van aparèixer els primers assentaments estables, petites agrupacions de cabanes, les anomenades *navetes d'habitació*, els primers habitatges que van construir aquells menorquins.

Amb el temps, les construccions van evolucionar cap a una arquitectura més monumental que ja es veu cap al segle XIV aC, amb les navetes d'enterrament. Aquests grans sepulcres funeraris col·lectius són únics al món i agafen el nom per la forma de nau invertida. Són un altre misteri: ignorem com es construïen, però del que no hi ha dubte és que es va haver de mobilitzar molta gent per fer-los.

ELS PRIMERS ASSENTAMENTS ESTABLES DE MENORCA VAN APARÈIXER EL SEGON MIL·LENNI ABANS DE CRIST

En aquell període, la societat ja estava molt ben organitzada i tenia unes fortes creences, però l'esperança de vida era molt baixa, per sota dels quaranta anys. Un dels seus ritus d'enterrament sorprèn: tallaven un floc de cabells i el tenyien de color vermellós, i després el desaven en uns petits contenidors de fusta, de cuir o de banya que formaven part de l'aixovar funerari, juntament amb diferents elements ceràmics i metàl·lics.

El mort es col·locava en posició fetal damunt d'una civera —un instrument de transport fet de fusta, compost de dues barres paral·leles— i s'embolcallava amb pell de brau i un botó fet amb os en forma de V. Quan els difunts es convertien en esquelets, els seus ossos es desmembraven i s'arraconaven a les parets de les coves, permetent un nou enterrament.

Cap a l'any 1.200 aC, es van començar a erigir uns altres grans edificis que van dominar

HO SABIES?
Candidata a patrimoni mundial de la Unesco

L'estiu passat, a la ciutat russa de Kazan, Menorca havia de passar l'examen definitiu de la Unesco perquè el seu patrimoni prehistòric s'inscrivís a la llista de patrimoni mundial, però la guerra d'Ucraï-

na ho va posposar. Un dels punts a favor de la candidatura menorquina és que la talaiòtica és una cultura única al món, juntament amb la simbiosi entre paisatge actual i monuments prehistòrics.

Que els illencs hagin sabut preservar-los i conservar-los i l'hagin sabut integrar al seu paisatge i la seva economia és, sens dubte, un dels fonaments principals per rebre el reconeixement.

el paisatge de l'illa: els talaiots. Malgrat que el període de la prehistòria de l'illa es coneix com a *Menorca Talaiòtica*, el cert és que els talaiots són uns edificis que es van construir tan sols durant mig mil·lenni, tant a Menorca com a Mallorca. No obstant això, la popularitat entre els illencs i la presència en el paisatge és tan rellevant que han donat nom a pràcticament tota la prehistòria balear.

Aquestes construccions en forma de torre van tenir una presència molt important en la configuració d'una nova societat cada vegada més organitzada i complexa. Els talaiots van ser l'element principal de les noves comunitats illenques i, en especial, dels seus poblats. Eren torres enormes que podien arribar als deu metres d'alçada i als gairebé vint-i-cinc de diàmetre, i que servien per controlar el territori,

tot i que també podien ser símbols de prestigi i poder entre comunitats —alguns poblats tenien fins a cinc talaiots—. Malgrat que a l'illa se n'han conservat més de tres-cents, el que encara no ens podem explicar és com s'ho va fer la societat de l'època per aixecar uns monuments tan grans. Si ens els mirem, podem comprendre que per a aquells menorquins devien ser importantíssims.

La construcció dels talaiots va tenir lloc durant un període d'explosió arquitectònica. Llavors, la societat estava ben jerarquitzada i existia una forta divisió del treball; l'economia es basava en l'agricultura i la ramaderia i el territori estava perfectament dominat pels humans, amb grans camps de blat, ordi i civada, zones de pastura i boscos d'ullastre —olivera silvestre— i alzina.

Els cercles d'habitació

Cap al segle VI aC els talaiots es van abandonar. No sabem per què. No es van destruir, van continuar sent presents al bell mig dels poblats, però van perdre protagonisme en una època en què els jaciments es van anar estenent i engrandint i van aparèixer els cercles d'habitació, unes cases de forma circular amb un pati descobert al centre. Tenien un conjunt d'habitacions, com la cuina —amb llar de foc—, una gran cambra de descans, magatzems, tallers i estables.

Al segle I aC, l'historiador grec Diodor Sícul ens dona una visió d'aquells habitatges i dels seus habitants: "Viuen sota roques excavades i

CONSTRUCCIONS ÚNIQUES AL MÓN
A l'esquerra, els cercles d'habitació de la Torre d'en Galmés i la Naveta des Tudons. A sobre, el sepulcre de Ses Roques Lises.

foradant als llocs escarpats i fent moltes mines completament subterrànies, hi viuen i n'obtenen al mateix temps un refugi i una seguretat". En un altre text, Sícul explica: "I perquè van ben escassos d'oli el treuen del llentiscle i, mesclant-lo amb saïm de porc, s'hi unten els cossos". Tot i que al poblat de Torre d'en Galmés van aparèixer restes d'aquest tipus d'oli, desconeixem per a què l'empraven i per què s'hi untaven els cossos.

La taula, una T monumental

La prehistòria illenca va donar un nou tomb a partir del segle V aC, amb els púnics, un poble de la Mediterrània occidental del qual els menorquins en van rebre influències comercials, econòmiques, religioses i arquitectòniques. La societat de l'època estava molt estratificada, ben organitzada i militaritzada, amb uns poblats emmurallats i començava a construir un nou i impressionant monument: la taula, un santuari característic del final de la prehistòria menorquina. Es tracta d'una gran pilastra amb un capitell en forma de T que podia arribar als cinc metres d'alçada i des d'on es feien rituals de consum de vi i carn.

Sembla que s'hi veneraven divinitats com el déu de la medicina Imhotep, d'origen egipci, o Tanit, deessa de la fertilitat per als púnics, i altres figuretes de bronze amb forma de cavall i brau, representacions simbòliques del cicle agrari i ramader. Però de nou desconeixem què s'hi feia ni com es van aixecar. Dels que sí que sabem més coses és dels talaiòtics,

IMPRESCINDIBLES
Sis icones talaiòtiques

Dels 1.600 jaciments prehistòrics de Menorca, aquests sis són els que representen millor la cultura talaiòtica:

ES TUDONS: és la icona de la prehistòria de Menorca i, també, la naveta d'enterrament més ben conservada.

TREPUCÓ: és un dels poblats més importants, amb un talaiot i una taula de grans dimensions.

CALESCOVES: una gran necròpolis amb unes noranta coves. Imprescindible per entendre el món dels morts.

TORRALBA D'EN SALORT: té una de les taules més boniques de l'illa.

TORRE D'EN GALMÉS: és el millor poblat on contemplar els cercles d'habitació.

SON CATLAR: és un poblat tancat per una imponent murada defensiva, al ponent de l'illa.

gràcies a altres textos d'autors clàssics, com Diodor, que ens diu que no tenien moneda i que tampoc no en volien, adduint que les seves riqueses no podien ser objecte de desig fora. L'historiador grec també reculle que "no produeixen gens de vi i, com que és escàs, hi estan molt aficionats i l'importen", i descriu com són els casaments, que tenen un ritual una mica macabre: "Tots els homes del poblat s'alliten amb la núvia per ordre d'edat i, en darrer lloc, ho fa el nuvi".

El geògraf grec Estrabó i l'historiador i poeta romà Luci Anneo Florus també ens donen informació sobre aquells pobladors. Gràcies al segon, sabem que eren uns grans llançadors de fona. Sabien llançar tan bé perquè "s'entrenaven ja de ben petits, de tal manera que les mares fermaven el menjar a un arbre i, fins que el seu fill no l'encertés, no menjava".

"A pedrades de fona"

Florus i Estrabó tornen a esmentar aquest instrument per llançar pedres just quan la cultura talaiòtica començava a tocar el seu final. Ho va fer amb l'aparició en escena de l'altra gran protagonista de la Mediterrània d'aquell moment: Roma. El 123 aC, el general Quint Cecili Metel va conquerir les illes Balears després que els balearics defensessin la seva terra "a pedrades de fona" i les va annexionar al nou imperi que s'anava construint. Aquest va ser el final del món talaiòtic i l'inici de la romanització, que va provocar la desaparició gradual d'una cultura única i excepcional. ¶

PER SABER-MÉS. Us recomano *La cultura talaiòtica de Menorca: una illa entre l'edat del bronze i l'edat del ferro*, d'Antoni Ferrer i Irene Riudavets i Ferrer (Ed. Dilema, 2022), i *Menorca talaiòtica. La prehistòria de l'illa*, d'Elena Sintes Olivés, Albert Álvarez Marsal i Ricard Pla Boada (Triangle Postals, 2015). I, és clar, el web menorcatalaiotica.info, on trobareu informació dels poblats i la candidatura per ser patrimoni mundial.

MARTÍ CARBONELL
Professor d'Història i de Turisme de la Universitat de les Illes Balears

JOAQUIM PONS MACHADO
Tècnic del servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca